

I

GENESIS 11

Op de plaats waar ik geboren ben staat nu de Toren van Babel. Het is een monsterlijk geval, een tochtige doolhof van bakstenen gebouwen, massieve betonnen palen, lelijke ijzeren balkonnetjes en vermolmde loopbruggetjes die de verdiepingen bovenlangs verbinden. Er is geen buitendeur, je kunt er alleen in via een sombere binnenplaats, waar hoge muren je van alle kanten aangrijnzen. De deuren zijn verstopt in de allerdonkerste hoekjes. ‘Slavisch Seminarium’ staat op een deur, ‘Inheemse talen en culturen van Latijns-Amerika’ op een andere, en verderop in de krochten vind je Franse, Italiaanse, Spaanse, Duitse, Engelse en Nederlandse deuren. De Leidse Universiteit houdt niet van haar talen.

Het gebouw doet mij denken aan het marmottenspel op de kermis in Paramaribo: een ronde triplex bak, als een tafemodel circus. Midden in de bak staat een bange cavia, zenuwachtig van alle mensen om hem heen die hem gespannen aankijken. Als de uitbater met een stok op de buitenkant van de bak slaat, vlucht de cavia in een van de tientallen smalle hokjes aan de rand van de bak. Als jij

Caviaspel.

10

een dubbeltje boven op dát hokje hebt gelegd, heb je een prulletje gewonnen. Of een bezoek aan het ‘Slavisch Seminarium’.

Vroeger stond hier het Diaconessenhuis, een majestueus ziekenhuis uit 1901 met hoge ramen, een sieraad voor de Witte Singel. Het werd in de jaren zeventig afgebroken om plaats te maken voor het afzichtelijke talencentrum en de universiteitsbibliotheek. Dat zo iets lelijks moet dienen voor zo iets moois als de taalwetenschappen! Waarom hebben ze hier geen replica van Bruegels *Toren van Babel* gebouwd? Of die van Athanasius Kircher? Of van de tientallen andere prachtige voorstellingen die de mensheid heeft verzonnen bij dat raadselachtige bijbelverhaal?

En toch ben ik trots op die Leidse Toren van Babel. Van jongs af aan hield ik van taal, van lettertjes, ik las alle uithangborden en opschriften op straat, alle teksten op de potjes jam en hagelslag bij het ontbijt. Ik was zelfs al begonnen met een woordenboekje in geheim-schrift, waarin z voor a stond, ij voor b, en zo heel Koenen-Endepols *Woordenboek der Nederlandse Taal* door. Maar erg ver ben ik niet gekomen. Vreemde talen intrigeerden mij. Ik was negen of tien, ik

woonde vlak bij het station van Goes, en daar, in de krantenkiosk, lag het brandpunt van mijn wensdromen: Langenscheidts Lilliput woordenboekjes. Kleine boekjes, niet groter dan een luciferdoosje, met een rood linnen kaft. Toen ik het niet meer uit kon houden kocht ik van mijn zakgeld NIEDERLÄNDISCH-DEUTSCH. Met behulp van dat boekje schreef ik een briefje in het Duits aan meester De Groene, mijn onderwijzer, ik weet niet meer waarover. Wat een uitslover, moet hij gedacht

hebben. Maar o wonder, ik kreeg een briefje van hem terug: in het Duits. Alleen had ik geen DEUTSCH-NIEDERLÄNDISCH woordenboekje, en mijn zakgeld was op, zoals altijd, dus ik kon het niet lezen. Ik weet nog steeds niet wat hij terugschreef.

Ik verzamelde ook buitenlandse kranten, ik had de *Izvestia*, de Deense *Berlingske Tidende*, de Zuid-Afrikaanse *Die Burger*, de *Trud*, de *Pravda*, de Spaanse *ABC*, achteraf gezien een reactionaire Franco-krant. Ik had een boek dat eindigde in het midden: het was het jaarverslag van een oliemaatschappij, de Engelse tekst liep van voren naar het midden, de Arabische van achter naar het midden. Wonderbaarlijk vond ik dat. Ik kon ze niet lezen, zwolg alleen in alle vreemde woorden. Als ik bij mijn grootouders in Amsterdam logeerde, ging ik naar de kiosk van Van Gelderen op het Damrak om van mijn zakgeld nog meer vreemde kranten te kopen. Zo vond ik in de *Helsingin Sanomat* het woord *ylioppilastyttöurheilukilpailut*. Wat een fantastische taal, dacht ik, en ik droomde weg bij de schoonheid ervan. Het klonk als muziek. Pas veel later ontdekte ik dat het het Finse woord voor sportwedstrijden voor vrouwelijke studenten was, een diepe teleurstelling voor een sporthater als ik. Van mijn ouders moest ik een jaartje op judo om weerbaarder tegen pesterijen te worden, maar ik

Gebedsrol in het Ge'ez.

heb alleen de Japanse namen van de judoworpen onthouden: osotogake, sutemi.

Op het gymnasium in Middelburg leerde ik alle talen die je maar kon krijgen: niet alleen Latijn en Grieks en Frans, Duits en Engels, maar ook de hobby's van de leraren: Italiaans bij Frank Tichelman en Hebreeuws bij dominee Van Haarlem. 's Avonds leerde ik Russisch bij Bogdan Karpiak op de Volksuniversiteit – daar zat ik toen Kennedy werd vermoord. In het weekend leerde ik Fins bij Aira Lintunen, een domineesvrouw die in Kats verdwaald was geraakt (het dorp; voor de taal zie *Wat en hoe in het Kats* van Rudy Kousbroek & Sarah Hart) en ik schreef Finse brieven naar mijn *pen pals* Markku Hyytiäinen uit Valkeakoski en Tarja Tuomi uit Kynärö. De vrouw van dokter Nieuwenhuyse uit 's-Gravenpolder was Hongaarse, naar haar ging ik ook toe, er hing een kaart van Groot-Hongarije aan de wand, en ze hadden een puli, een Hongaars poestahondje dat schapen in hun oor beet en er aan bleef hangen tot ze terugliepen

naar de kudde. Maar ik ben nooit verder gekomen dan tot tien tellen in het Hongaars, en ik heb mijn naam in het Hongaars geleerd: Sándor Koronázohegy. Van mijn oom Lipke, een bioloog die veel op reis was, kreeg ik een perkamenten gebedsrol uit Asmara in het Ge'ez,

Mijn opa en ik, 1 juli 1959, Beethovenstraat, Amsterdam: felicitaties met zijn 68e verjaardag, een dag te laat. Foto door mijn vader.

de liturgische taal van Ethiopië. Die droegen de gelovigen daar in een leren zakje bij zich als amulet. Mijn moeder, die haar jeugd in Indië had doorgebracht, leerde mij tellen in het Maleis. Van mijn Amerikaanse neef Gideon leerde ik mijn eerste Spaans: ‘*Mañana* means “tomorrow”, *pijama* means “tonight”’. En het mooiste van het Evoluon in Eindhoven vond ik de zuil waar je met een koptelefoon op moest raden welke taal er werd gesproken. In de trein probeer ik dat nog steeds.

Ik heb het van geen vreemde. Mijn Joodse opa, Salomon Kroonenberg, naar wie ik ben vernoemd, kende veertien talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Deens, Noors, Zweeds, Spaans, Italiaans, Portugees, Russisch, Latijn, Grieks, Maleis. Zijn boekenkast in de directeurswoning op de zesde verdieping van het Weesperpleinziekenhuis, en later in de Beethovenstraat, was mijn eigen Toren van Babel. Veel van zijn boeken zie ik nog zo in die kast staan: Kaj Munks *Foraaret saa sagte kommer*, stond in de middelste kast op de tweede plank links, Tolhausens *Spanisches Wörterbuch* stond boven in de kast, de volledige werken van Voltaire, prachtige achttiende-eeuwse bandjes, op de onderste

De Torens van Babel op opa's bureau en in opa's kast in de Beethovenstraat. Foto door mijn vader.

14

planken. Er was een schitterende zeventiende-eeuwse uitgave van Machiavelli's *Il Principe*, de verzamelde werken van August Strindberg in het Zweeds, Karel van het Reves *Russische spraakkunst*, de allereerste druk van *Doktor Zjivago*, uitgebracht in het Russisch bij Feltrinelli in Milaan, *La Physique du Goût* van Brillat-Savarin, en in de linkerkast heel veel medische boeken, die mij minder interesseerden. Toen hij overleed zijn al die boeken verstrooid over de aarde geraakt: de medische naar mijn vader, de Romaanse talen naar mijn oom Kees, de Russische naar mijn oom Lex, die ook veertien talen kende, en de Engelse naar mijn tante Irma in Amerika. Met moeite heb ik er een paar terug kunnen halen uit de diaspora. Waarom sprak opa zoveel talen? Van wie heeft *hij* het weer geërfd? En waarom zijn er zoveel talen op aarde?

Taal op zichzelf is de prachtigste gave van de evolutie aan de mensheid, maar wat heeft het voor zin dat de mensen verschillende talen spreken? Als je eenmaal met veel moeite een nieuwe taal hebt geleerd en je begint te verstaan wat de mensen zeggen, dan hoor je precies dezelfde dingen als in je eigen taal. 'Ik hou van je.' 'Hoepel op, het is voorbij.' 'Ik heb honger, ik wil een boterham.' 'Ik ben gisteren naar de kapper geweest, mooi hè!' Het heeft toch helemaal geen zin om daar verschillende talen voor te gebruiken? Het maakt het onderling verstaan alleen maar moeilijker. Al die schitterende boeken die eerst vertaald moeten worden voor je ze kunt lezen. Mensen uit alle windstreken van de wereld kunnen nakomelingen met elkaar verwekken, maar een van de belangrijkste instrumenten om elkaar daarvoor te leren kennen, de gemeenschappelijke taal, zijn ze kwijtgeraakt. Een Hollandse hond die een Chinese hond onder

haar staart ruikt weet precies of ze ziek is of gezond, drachtig of loops en *zu haben*. Mensen kunnen dat niet. De culturele evolutie staat de natuurlijke evolutie in de weg. Wat is dan het evolutionaire voordeel van die zesduizend talen? Het is diezelfde vraag die het bijbelse verhaal van de Toren van Babel probeert te beantwoorden:

Het gebeurde dat de gehele aarde één van taal en één van woorden was. Het gebeurde bij hun trekken vanuit het oosten dat zij een vlakte vonden in het land Sinear, en zij vestigden zich daar. Zij zeiden tot elkaar: kom, laten wij stenen maken, en laten we ze bakken in het vuur. Zij hadden baksteen als bouwsteen en asfalt als specie. Zij zeiden, kom, laten wij ons een stad bouwen en een toren met zijn top in de hemel, en laten wij voor ons een naam maken, opdat wij niet over de gehele aarde verstrooid worden. Jahweh daalde af om de stad en de toren te zien die de mensen bouwden. Jahweh zei: Zie één volk, en één taal voor allen. Dit is het begin van hun doen. Welnu, niets zal hen kunnen weerhouden, van alles wat zij bedenken om te doen. Kom laat ons afdalen en daar hun taal verwarren, zodat zij niet meer elkaars taal verstaan. Jahweh verspreidde hen vandaar over de gehele aarde, en zij hielden op met het bouwen van de stad. Daarom noemt men haar naam Babel, Jahweh verwarde daar namelijk de taal van de gehele aarde, en vandaar verspreidde Jahweh hen over de gehele aarde.

15

Ik ben niet gelovig opgevoed, de bijbel is voor mij alleen een mooie verzameling volksverhalen met soms een historische kern. Het verhaal van de Toren van Babel in Genesis 11:1-9 staat eigenlijk op een rare plaats, want in Genesis 10 krijgen de zonen van Noach al elk een eigen taal, land en volk toegewezen. Misschien een fout bij het knippen en plakken tijdens de eindredactie. Toch blijft het verhaal intrigeren, juist omdat er zoveel detail aan ontbreekt. Er bestaan talloze boeken, kunstwerken, wetenschappelijke verhandelingen over, maar op een paar eenvoudige vragen heb ik nog nooit een bevredigend antwoord gelezen.

De stad Babel of Babylon lag aan de rivier de Eufraat in de Mesopotamische vlakte, in het huidige Irak. Die rivier treedt elk jaar buiten haar oevers. Noachs nakomelingen hadden net een zondvloed overleefd, dan ga je toch niet wonen in een vlakte die door overstromingen wordt geteisterd? En ze hadden na de zondvloed de hele aarde voor zich alleen, dus waarom zouden ze een stad bouwen? God had toch gezegd dat ze de hele aarde moesten bevolken? En als je een toren tot in de hemel wilt bouwen doe je dat toch niet op een plaats waar in de verste verten geen bouwsteen te bekennen is? Ze moesten de stenen eerst zelf maken, terwijl er plaatsen genoeg zijn waar wél steen voorhanden is.

16 En hoe zouden die taalverwarring en die verstrooiing precies in hun werk zijn gegaan? Toen de bouwvakkers die fatale dag thuiskwamen van de bouwplaats, spraken hun vrouwen en kinderen toen ook ineens een andere taal? Of toevallig dezelfde als de man? Of zouden de vrouwen, die natuurlijk onschuldig zijn aan de hoogmoed van de mannen, hun oorspronkelijke taal hebben behouden? Dat is niet logisch, want als de oude taal behouden blijft, waarom zou je dan de nieuwe spreken? De oude taal moet op dat moment door iedereen grondig vergeten zijn, anders werkt het niet. En welke taal was dat?

En kreeg elke torenbouwer zijn eigen nieuwe taal? Dat is ook niet logisch, want dan had hij niemand om mee te praten. Of hij zou voor ieder van zijn bekenden een nieuwe taal moeten leren. En als zijn vrienden niet de moeite hadden genomen om zijn taal te leren zou zijn eigen taal met zijn dood uitgestorven zijn. Want om een taal te laten overleven moeten er minstens enige tien- tot honderd-duizenden sprekers zijn. Babylon heeft in de oude tijd volgens schattingen wel 150 000 inwoners gehad, dus als die ook 150 000 talen gesproken hebben, moet het grootste deel daarvan inderdaad weer uitgestorven zijn. Maar volgens de rabbinale en vroegchristelijke uitgeleggers van de Tora, de eerste vijf boeken van de Hebreeuwse bijbel, leverde God bij de taalverwarring maar tweeënzeventig talen aan de mensheid, één aan elk van de tweeënzeventig afstammelingen van Noach. Met een goede tolk, zoals de negentiende-eeuwse bisschop

Toren van Babel, ivoor, Dom van Salerno, 2e helft 11e eeuw. De bouwers merken vol verbazing dat ze elkaar niet meer kunnen verstaan.

Giuseppe Mezzofanti, zouden ze er nog best uit gekomen zijn, want die sprak tweeënzeventig talen, alleen niet de goede natuurlijk.

Nog een vraag: in welke taal vertelde God hun dat ze zich moesten verstrooien over de aarde? Want eerst kwam de spraakverwarring, en pas daarna de verstrooiing. Was dat zoiets als het *Urbi et Orbi* van de vorige pausen in vijftenzestig talen: ‘Bedaankt voor de bloeimen’? En moesten ze na de Babylonische spraakverwarring onmiddellijk hun biezen pakken om over de aarde verstrooid te worden? Of mochten ze nog een nachtje blijven? Zouden ze niet geprobeerd hebben lotgenoten te vinden die toevallig dezelfde taal hadden gekregen? En misschien elk in een van de poortjes in Bruegels *Toren van Babel* een taalgemeenschap gevestigd hebben? En had God gezegd waar ze naartoe moesten? De verwarring moet net zo groot geweest zijn als in José Saramago’s *Stad der blinden*, waarin iedereen door plotselinge blindheid wordt getroffen en niets meer hetzelfde is.

De tijd tikte op de buitenkant van mijn bestaan, en ik moest een studie kiezen. De Toren van Babel in? Een oplossing vinden voor al die vragen? Maar in kiezen ben ik nooit sterk geweest, eigenlijk wil ik altijd alles tegelijk. In plaats van een van de taalhokjes in te schieten ging ik de grond in: ik ging de geschiedenis van de aarde bestuderen. Want ik hield ook van kristallen en mineralen, en als ik bij mijn andere, niet-Joodse grootouders in Oegstgeest logeerde ging ik naar het Rijksmuseum voor Geologie en Mineralogie aan de Garenmarkt in Leiden om mij te vergapen aan de enorme rooktopaas van koning Willem I. Die spiegelende kristalvlakken, die diepe flonkeringen binnenin, wat was dat voor natuur die dat soort dingen zelf kon maken? Die fascinatie heeft gewonnen. Ik ben geoloog geworden, geen taalkundige, al volgde ik in het begin nog wel colleges Arabisch en Oudnoors, tot het collegerooster dat onmogelijk maakte. Maar de verlangende blik naar de Leidse Toren van Babel is altijd gebleven.

18 Dit boek is een poging om in te halen wat ik allemaal gemist heb door geologie te kiezen in plaats van een talenstudie, maar ook om parallellen te vinden die ik anders misschien nooit had ontdekt. Want net zoals het scheppingsverhaal botst met Darwins evolutietheorie, zo botst het verhaal van de Toren van Babel met wat tot nu toe bekend is over de evolutie van de talen. Ik ga op zoek naar de oorsprong van veeltaligheid in de geschiedenis van de mensheid en in het leven van mijn grootvader, met het verhaal van de Toren van Babel als leidraad. Ik weet niet waar ik uit ga komen, maar dat lees ik straks wel als ik het af heb.